

ŞEYH GALİP'İN ŞERH-İ CEZİRE-İ MESNEVİ ESERİNDEKİ HÜSN Ü AŞK MESNEVİSİNDEN ALINTILANAN BEYİTLER VE BU BEYİTLERİN ESERDE KULLANILIŞ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

ÖZ

Bu makalede, Şeyh Galip'e ait Şerh-i Cezire-i Mesnevi eserinde yer alan, yine yazarın telif eserlerinden Hüsn ü Aşk adlı mesnevisinden alıntılandığı beyitlerin konu bağlamında değerlendirmesi yapılacaktır.

Giriş

Şeyh Galip(ö.1799)'ın 1790 telif tarihli Şerh-i Cezire-i Mesnevi eseri, Yusuf Sineçâk(ö.1546)'ın eserine yapılan şerhten meydana gelip yazarın tek Türkçe mensur eseridir (Kalkışım, 2010). Sineçâk'ın Mevlana Celâleddin Rûmî'nin Mesnevi-i Ma'nevî eserinden seçtiği 366 beytin şerhini ihtiva eden eser üzerine bugüne kadar bir adet doktora ve bir adet yüksek lisans tezi yapılmıştır.

Yusuf Sineçâk'ın Mesnevi-i Ma'nevî'den seçtiği beyitler aralarında anlam ilgisi bulunan 366 adet beyitten ibarettir. Şeyh Galip, Yusuf Sineçâk'ın seçme olarak oluşturduğu bu beyitleri Farsça aslından çevirip anlaşılmayan yerleri ayet ve hadislerle iktibas yoluyla açıklamıştır(Karabey vd. 1996). Bunların yanında bazı anlatılar, Arapça, Farsça ve Türkçe çeşitli beyitlerle Mesnevi-i Ma'nevî beyitlerini açıklamasının yanında Hüsn ü Aşk'tan alıntılandığı beyitler de olmuştur.

Bu çalışmada, Hüsn ü Aşk'tan¹ alıntılanan beyitler öncelikle verilir bunların mesnevideki geçtiği yerlere göre yorumu yapılacaktır. Eserde, Hüsn ü Aşk'tan alıntılanan 12 beyit tespit edilmiştir. Şerh-i Cezire-i Mesnevi eserinde yer alan ve Hüsn ü Aşk'tan alıntılanan beyitler öncelikli olarak verilmiş ve her iki eserde de beyit(ler)in geçtiği yer dipnotta belirtilmiştir.

Ben sarhoş olduğum ne meydır?

Sen nehy buyurduğın ne şeydir?²

Hüsn ü Aşk mesnevisinde bu beytin yer aldığı bölüm; Hüsn'ün dadısı olan İsmet ile konuşmalarının olduğu bölümdür. Bu bölümde Hüsn, Aşk'a olan sevgisi ve ona olan aşkı ile acı çekerken İsmet, bu aşk sırrını saklamasını ve kendini ele vermemesini tembih eder. Hüsn'ün İsmet'e olan cevabı ise beyitte de geçtiği üzere; *“Ben hangi şarap ile sarhoş olmuşum? Sen beni neyden alıkoymak istersin?”* şeklindedir. Bu beyit, Cezire-i Mesnevi'ye Mesnevi-i Ma'nevî'deki; *“Üzüm yaratılmadan önce şaraplar içmişler, muhabbet sarhoşu olmuşlardır.”* manasındaki beyti açıklamak için alınmıştır. Mesnevi-i Ma'nevî'de bu konu üzerinde durulurken aşkın insan için normal bir hal olmadığını ilahî aşkı yaşayan dervişin Allah aşkı ile kendinden geçtiğinin anlatılmak istenmesi söylenebilir. Nitekim Hüsn'de Aşk'a eskisi gibi kavuşamadığı ve onunla eskisi gibi Mana Gezinti Yeri'de buluşamadığı için üzgündür. Kendisinin bu haline yorum yapan dadısına halinden

¹Makalede Hüsn ü Aşk'tan faydalanılan beyitler Prof.Dr. Muhammet Nur Doğan'ın çevirisinden alınmıştır: *Hüsn ü Aşk (Metin, Düz Yazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)*.

² Şerh-i Cezire-i Mesnevi, s.71
Hüsn ü Aşk, s.244/(B.1037)

anlamayacağını ve ne halde olacağını söylemesi de tıpkı Mesnevi-i Ma'nevî'deki beyit gibidir. Zira Mevlana'nın dediği üzere aşkın kutsal şarabında içemeyenler onun gerçek manasını anlamayacaklardır.

Hüsn, İsmet'e aşk konusunda bazı serzenişlerde bulunur ve onun tedbirli ve iffetli olması gerektiğine dair sözlerine mukabil şu sözleri söyler:

Nâmûs ne şey hayâ ne sözdür

Pervâneye mûmyâ ne sözdür³

Hüsn ü Aşk'tan yukarıda verilen beyit Mevlana'nın yine aynı konu çerçevesinde şerh edilen şu beytinin şerhine dair alınmıştır:

Ey kardeş! Aşk ile namusu bir cem' etmek doğru olmaz.

Ey âşık! Namus kapısında durmak doğru değildir.

Böylelikle aşkta ile namusun bir arada bulunamayacağı ve birinin olduğu yerde diğerrinin olmaması gerektiği ifade edilmiştir. Burada Şeyh Galip şerhine getirdiği yine kendi argümanı olan beyit tam yerindedir. Zira Hüsn, aşkını itiraf etme ve bunun dillendirme hususunda hiç çekingen değildir. Aşkını dillendirmeye meyilli olduğu gibi, bu aşkıdan dolayı kınanmaya da razıdır. Hüsn'ün bu sözleri ile Mesnevi-i Ma'nevî'deki beyit tam tamına paralellik arz eder. Aşık kınanma korkusundan ve kendi gururunu düşünmeden berî olmalıdır.

Ben âteşe eylerim tekâpû

Dersin ki yol üzre var korku⁴

Şerh-i Cezire-i Mesnevi'ye Hüsn ü Aşk'tan alınan bu beyitte de âşığın aşk menziline girdiğinde korku ve tedirginlik olmayacağını yine Hüsn karakteri üzerinden dile getirmektedir. Bu beytin alınma sebebi ise Mesnevi-i Ma'nevî'deki şu beyti açıklamak içindir:

Sen aşktan bir aşağılanma sebebiyle kaçıcısın

Sen aşktan bir namdam gayrısını ne biliyorsun

Âşığın zillet ve kınanmış haline dikkat çekilen bu beyitlerden sonra şu cümle ile durum daha da belirginleşir; “*Muhabbet kapıyı çaldı, mihnet cevap verdi.*” Böylelikle aşk ile gururun yan yana olmayacağı âşık insanın çevresindeki her türlü zillet ve kınamaya karşı göğüs germesi ve menzil-i maksuda ulaşmak adına sabretmesi gerektiği öğütlenmektedir. Şeyh Galip Mesnevi-i Ma'nevî eserindeki bu beyti şerh ederken Hüsn'ün Aşk'a olan sevgisinden dolayı kınanacağı ve dışlanacağı noktasındaki söylentilerden korkmadığını dile getirmektedir. Hüsn ü Aşk mesnevisindeki korku ve cesaret zıtlığı ise önemli bir meseledir. Hüsn'de Aşk'da karşılıklı aşklarını sınarken, özellikle Aşk'ın yolculuk metaforunda, korkmak ya da cesaret edip menzil-i maksuda ulaşmak önemli dönüm noktalarıdır. Cezire-i Mesnevî eserinde de belirtildiği üzere aşkın olduğu yerde mutlaka bir mihnet, zulme, kedere katlanma olacaktır.

Hüsn ü Aşk'ta aşkın lalası olan Gayret, Aşk'ın kederli ve inleyişli halini görüp aşk yolunun hiçte kolay bir yol olmadığını şu ifadelerle dile getirir:

Yoksa bunu sen kolay mı sandın

Gam leşkerini alay mı sandın⁵

Şeyh Galip'in mesnevi kurgusunda başlarda Hüsn'ün, Aşk'a karşı aşırı temayülü daha sonra tersine dönerek Aşk'ın Hüsn'e karşı umutsuz ama bir o kadarda imtihanlı aşkına dönüşür. Aşk, Hüsn'e kavuşamamanın ve ondan haber alamamanın kederiyle ağlayıp sızlamaktayken Gayret bu beyitteki sözlerle ona yetişmiştir. Cezire-i Mesnevi'de Şeyh Galip bu beyti açıklamaya şu sözlerle devam eder;

³ Şerh-i Cezire-i Mesnevi, s.206

Hüsn ü Aşk, s.244/(B.1034)

⁴ Şerh-i Cezire-i Mesnevi, s.217

Hüsn ü Aşk, s.244/(B.1035)

⁵ Şerh-i Cezire-i Mesnevi, s.217

Hüsn ü Aşk, s.270/(B.1146)

“Bu meslek-i hâr-zâr-ı mahabbete sâlik olan hâssu’l-hâslar, ne şekil rişte-i cân üzmüşlerdir ve bu gird-âb-ı hevl-nâk-i hayrete düşen gavvâslar, ne bahr-ı âteşîde yüzmüşlerdir.”⁶ Tasavvufun temel düsturlarından bir gerçek dile getirilerek aşk mesleğine giren aşığın işinin inleme ve ağlama olduğu; bu yolunun korkulu ve hayretlerle dolu bir yol olduğu belirtilmiştir. Burada Hüsn ü Aşk’tan alıntılanan beyit Aşk’ın lalası olan Gayret’in ifadeleridir. Cezire-i Mesnevi eserinde Şeyh Galip’in bu beyti almasındaki temel gaye konu bütünlüğü içinde aşk yolunun çok çetin ve aşılması güç bir yol olduğunu belirtmek içindir. Hüsn ü Aşk’tan alıntılan beyit ise çok kilit bir ifadeyi anlatır ki mesnevinin devamından aslında Aşk’ın çok zor bir imtihana maruz kalacağını ipuçları verilir. Fakat bu aşk için her türlü acıyı ve bu yolda cefa çekmeyi aşık göze almalıdır. Tıpkı Mesnevi-i Ma’nevî’de denildiği üzere aşk mesleğinde üzülmekte var yanmakta var.

Menzil yine menzil-i mukaddem

Ol sûret o kal’a-i mutalsam

Bu beyit Hüsn ü Aşk mesnevisinde Aşk’ın kimyayı ararken imtihan vesilesiyle girmiş olduğu Zatüssüver Kalesi ve bu kalenin içindeki dehşetli hallerini ifade etmektedir. Aşk ve Gayret, Hüsruba adlı kadının tuzağına düşmüş ve kaleye hapsolünmüşlardı. Bu kalede birçok zorluk yaşamışlar ve buradan kurtulup yollarına devam etmek istemektedirler. Aşk, hayal görerek mücadele edip kurtulduğunu zanneder ve uyanınca “*Kale yine ilk geldikleri yer; o resim de o tılsımsımlı kale yine yerli yerinde...*” diyerek şaşkınlığını ifade eder. Bu beyit Cezire-i Mesnevi eserinde Mevlana’nın şu beytini açıklamak için alınmıştır:

Her kimse ki yolda kılavuzsuz gider

Her iki günlük yol yüz yıl olur

Hüsn ü Aşk mesnevisinde de Aşk, kendi başına kaleden kurtulmak adına çırpınıp durmakta ve gücü bizzat kendinde görerek bir takım mücadelelere girişmektedir. Fakat bu menzil asla bir kılavuz olmadan aşılabacak bir menzil değildir. Zira her zora düştüğünde imdadına hep Sühan yetişir. Bu beytin devamında Şeyh Galip şu sözleri ifade eder:

“Her şeyin bir yolu ve bir yordamı var. Mebde’ ü me’adı bir bilirden su’al eyle de andan sonra git. Yohsa ha segirt, ha segirt, ‘akılsız başın, taban çeker zürünü dedikleri budur.”(s.125).

Böylelikle bu beyitlerle tasavvufun önemli metotlarından olan şeyh-mürît ilişkisine değinilmiş ve ilahi aşk yolunun rehbersiz olamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Galip, alıntılacağı beyit ile Aşk karakterinin kendi başına rehbersiz çabalamasının ve yine çaresiz kalmasının benzetmesini Mesnevi-i Ma’nevî’den şerh ettiği beyitte geçen “kılavuzsuz” kelimesi ile anlatmaktadır. Nitekim, Hüsn ü Aşk’ta bu mısralarda hem Aşk’ın Allah’a ilticâda bulunmasına hem de Sühan’a dikkat çekilmektedir.

Mevlana Hazretlerinin mesnevisinde aşkın nihayetsizliğinin ve sonsuzluğunun anlatıldığı beytin şerhine dair, Hüsn ü Aşk’tan aşağıdaki beyitler alınmıştır:

Hiç aşktan özge şey revâ mı

Sarf etmeğe gevher-i kelâmı

Dersen ki hezâr olundı tekrâr

Sahbâ-yi bekâdan olma bîzâr

Âlem heme derd-i aşk u ülfet

Bâkî keder ü elem nuhûset

⁶ Şerh-i Cezire-i Mesnevi, s.217

Şeyh Galip Hüsn ü Aşk'ın "sebeb-i te'lif" bölümü için yazdığı bu beyitlerde mesnevisinin temel mesajını vermiştir. Hüsn ü Aşk'ın teması olan ilahi aşk kavramı, Galip için bütün kelimelerin en üstünüdür. Bu beyitler ile aşkın üstünlüğünden ve bütün güzel sözleri hak ettiğinden ileri gelen Mevlana'nın şu beyti ile birbirini tamamlamıştır:

Aşk söyleyip ışıtmeye sığmaz
Aşk bir deryadır dibi görünmez

Mevlana, aşkın laf ve söz ile değil yaşanarak bilinebileceğini ve bu aşkında sonunun olmadığını belirtmiştir. Mesnev-i Ma'nevî'de yer alan şu beyitte

Ey bütün dertlerimizin ilacı olan
Ey aşk! Hoş geldin, şâd ol⁷

diyerek aşkın, bütün dertlere deva olduğunu, insanın ruhu için şifa kaynağı ve hakikati görmesi için bir vesile olduğunu belirtmektedir. Şeyh Galip'te bu dünyanın dert ve sıkıntı yeri olduğunu ama aşk ile geçirilen her günün ve doldurulan her vaktin kıymetli olduğunu ifade etmektedir. Bu beyti açıklarken aslında Mesnevi-i Ma'nevî'nin de tamamının en temel teması yine ilahi aşktır. Bu beyitler arasındaki temel düstur benzerliği Galip'in belirttiği üzere mesnevisindeki "sırrın" Mesnevi-i Ma'nevî'den alınmış olmasıdır.

Şâh-ı melekût-ı arş-pâye

Mâh-ı ceberût-ı ferş-sâye⁸

Hüsn ü Aşk'ın *na't* bölümünden alınan bu beyitte Peygamber Efendimize olan övgü dile getirilmektedir. Bu beyitte Hz. Muhammed(sav), tasavvuf ıstılahında çokça yer bulan ceberut ve melekut denen iki âlemden bahsedilerek bütün yaratılanların en üstünü ve elçilik vazifesi ile yeryüzünü aydınlatan bir ışık olarak ifade edilmiştir: "*O, tahtının basamağı Allah'ın arşı olan kutsallıklar ülkesinin padişahı; ışığı yeryüzüne yayılmış, varlıklar âleminin dolunaydır.*" Hüsn ü Aşk'taki bu ifadeleri Mesnevi-i Manevi'nin şu beytinde görmek mümkün;

Topraktan yaratılan cisim göklere çıktı
Dağ raksa geldi yürümeye başladı

Şeyh Galip beyitte yer alan cisimden maksadın Allah'ın elçisi olduğunu ve göklere çıkma hadisesinden miraç olayı olduğunu ifade etmektedir. Yine beyitte telmih yoluyla Hz. Musa'nın Allah ile görüşmek istemesi olayını görmekteyiz. Hz. Musa'nın Cenâb-ı Allah ile görüşmek istemesi üzerine kendisine; "...*Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin*" buyurdu. *Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü...* "(A'raf, 143) diye hitap edilmiştir. Şeyh Galip, bu olay üzerine Tur Dağı'nın bu şekilde paramparça olmasını, aşk-ı ilahî tecellisi ile kanatlanıp uçmasını ve Hz. Musa'nın da kendinden geçip bayılmasını Allah aşkı ile açıklar.

Beytin ikinci mısraındaki "topraktan yaratılan cismin göklere çıkması" hadisi de Hz. Peygamber'in miraç olayına telmihtir. Hüsn ü Aşk'taki bu beytin alıntılanma sebebi, Hz. Peygamber'in büyüklüğünü ve yaratılan diğer varlıklardan üstünlüğünü Mesnevi-i Ma'nevî'deki beyit ile birlikte açıklamak içindir.

Mesnevi-i Ma'nevî'den açıklamasının verildiği şu beyit yukarıda Hüsn ü Aşk'tan alıntılanan ilk beyitle aynıdır:

**Ben sarhoşu olduğum ne meydır?
Sen nehy buyurduğun ne şeydir?⁹**

⁷ Tahir Olgun Şerhi s.78

⁸ Şerh-i Cezire-i Mesnevi, s.210

Hüsn ü Aşk, s.26/(B.25)

⁹ Şerh-i Cezire-i Mesnevi, s.222

Hüsn ü Aşk, s.244/(B.1037)

Bu beyit Mevlana'nın Mesnevi-i Ma'nevîsindeki aşağıdaki beyti açıklamak için uygun görülerek verilmiştir:

Senin verdiğin nasihatten, fazlasıyla açık oldu ki,
Meğer senin danışmendin aşkı anlamadı

Gerçek aştan habersiz olan ve inleyen aşığa teselli olarak verilen nasihatlerin, aşık olanın halinden anlamayacağı dile getirilmiştir. İnsanların aşk derdiyle inleyen aşığa hep öğütler vereceği söylenmiştir. Hüsn ü Aşk mesnevisinde de tıpkı Hüsn, Aşk'ın derdiyle inlerken dadısı İsmet'in ona teselli vermek için ona şu nasihatleri:

Efsâne-i ye'se olma mu'tâd
Düşdünse de aşka etme feryâd
B.1014

..
Efgânını eyleme ziyâde
Nâmûs u hayâyı verme bâda
B.1016

...
Esrârını halka fâş edersin
Havfım bu ki sen telâş edersin¹⁰
B.1026

vererek Mesnevi-i Ma'nevî'deki danışment kişisi somutlaştırılmıştır.

Aşk'ın Hüsn'e olan derin sevgisi ve çektiği aşk acısı nedeniyle inleyişlerine karşı Gayret, ona bazı nasihatlerde bulunur. Gayret kabile üyelerinin ona karşı geleceğinden, sırrını saklaması gerektiğinden ve bazı şartlardan bahseder. Aşk ise lalasının onun için bu sözlerine karşılık şunları söyler:

Bir medrese bahsi eylemiş derc
İster bana ede cümlesin harc¹¹

Bu beyit Şerh-i Cezire-i Mesnevi eserindeki aşağıdaki Mesnevi-i Ma'nevî beytini desteklemek için alınmıştır:

O canipte ki aşk derd arttırdı
İmam Ebu Hanîfe ve İmam Şâfi'î bir ders vermedi

Bu beytin açıklamasında şu ifadeler kullanılarak tasavvufun dört mezhebe bakan veçhesinden aşk hakkındaki fıkhi hüküm dile getirilmiştir; "... dört mezhep imamları, aşk sırrını beyan etmek ve – aşk gibi- kolay anlaşılmayan güç durumların hakikatini açıklamayıp dinin usulünün usulü olan aşka havale etmişler." Yani her konuda fıkhi hükümler veren mezhep imamları aşk bahsi açıldığında bunu tasavvuf ehline havale etmişlerdir. Şeyh Galip ise yukarıdaki beyitte beyan edildiği üzere Aşk'ın Gayret'e karşı ifade ettiği; "Bir sürü (sıkıcı) medrese konusu toplamış, hepsini bana yutturmak istiyor!..." demiştir. Böylelikle Mesnevi-i Ma'nevî'deki bu beyte Aşk'ın serzenişi ile açıklık getirmiştir.

Hüsn ü Aşk'ta Hüsn'ün lalası olan İsmet Hüsn'e karşı bir takım nasihatler verir. İsmet, Hüsn'ün kendini perişan etmesi ve Aşk'a olan sevgisini herkese söylemesinden korkarak şunları söyler:

Harf atdığı-çün kemân cihânda
Hamyâzeden olamaz emânda¹²

diyerek sırrını gönlünde tutması nasihatini verir. Bu beyitte geçen "harf atdığı-çün" ifadesi eski bir deyimdir ki laf taşımak, sataşmak manasına gelir. Burada savaş aleti olan yay, ağza; yayın attığı oklar

¹⁰ Hüsn ü Aşk, s.240-241

¹¹ Şerh-i Cezire-i Mesnevi, s.223

Hüsn ü Aşk, s.276/(B.1179)

¹² Şerh-i Cezire-i Mesnevi, s.152

Hüsn ü Aşk, s.240/(B.1025)

ise aşğın sırrını ifşa etmesine benzetilmiştir.¹³ Tüm bu ifadeler Mesnevi-i Ma'nevî'deki açıklaması verilen şu beyti beyan etmek içindir:

Evliyâullahâ edepsizce söz söylemek
Amel defterinin kararmasına sebep olur

Burada ifade edilen edepsizliğin sonucunu evliyalara karşı bir cinayet, kalbin ölmesi ve amel defterinin de günahlarla dolması şeklinde açıklamıştır. Nitekim Mesnevi'den şerh edilen bir sonraki beyitte bununla paraleldir:

Edebe muvafık olmayı Allah'tan isteyelim
Zira edepsiz Allah'ın lütfundan mahrum oldu¹⁴

Sonuç

Şeyh Galip tarafından, Hz. Mevlana'nın Mesnevi-i Ma'nevî adlı eserinden seçme yapılarak şerh edilen Şerh-i Cezire-i Mesnevi eserinde beyitler şerh edilirken birçok kaynaktan faydalanılmış ve alıntılar yapılmıştır. Yusuf Sineçâk tarafından Farsça olarak oluşturulan seçme Mesnevi-i Ma'nevî beyitleri Şeyh Galip tarafından ayet, hadis, mesel, şiir gibi birçok yönden desteklenerek şerh edilmiştir. Galip şerhine destek olması kabilinden kendi telif eseri Hüsn ü Aşk'tan da tespit edebildiğimiz 12 beyit almıştır. Bu makalede, alıntılanan bu beyitler verilerek konu bağlamında açıklanmıştır.

Kaynakça

(2007). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. içinde Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Doğan, M. N. (2017). *Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.

Galip, Ş. (1996). *Şerh-i Cezire-i Mesnevvi*. (T. Karabey, M. Vanlıoğlu, & M. Atalay, Dü) Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Kalkışım, M. (2010). Şeyh Galip Maddesi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 36, s. 54-57). içinde İstanbul: DİA.

¹³ Hüsn ü Aşk, dipnot(331), s.241

¹⁴ Şerh-i Cezire-i Mesnevi, s.152